

Ümit Kıvanç, Ali Betil:

“Bu vicdanı ayakta tutmaya çalışmaktan daha güzel bir durum mu var?”

20 Şubat 2008 tarihinde Mithat Alam Film Merkezi'nin konukları fotoğrafçı, yazar ve yönetmen kimlikleri ile tanıdığımız Ümit Kıvanç ve genç kısa filmci Ali Betil'di. Hrant Dink Belgeselleri kapsamında filmleri gösterilen yönetmenleri moderatörlüğünü Yamaç Okur'un yaptığı söyleşide Hrant Dink cinayeti, milliyetçilik ve onları bu filmleri yapmaya iten sebepler üzerine konuştular.

Kısaca tanıyabilir miyiz sizleri?

Ali Betil: Boston Üniversitesi Tarih Bölümü'nden mezun oldum. Mezun olduktan sonra Jon Jost isimli deneysel bir yönetmenle iki haftalık bir deneysel film yapıcılığı kursuna katıldım. Ondan sonra da tamamen amatör bir şekilde çeşitli yerlerden ufak tefek kurslar alarak başladım film yapmaya. *Hrant* ilk filmim. O olaydan sonra içimde müthiş bir reaksiyon doğdu, elime kamerayı alıp olayın olduğu yere gitmek istedim ve orada çektiğim görüntülerle de böyle bir film çıkttı.

Ümit Kıvanç'ı yazar, gazeteci, yönetmen, müzisyen, tasarımcı olarak tanıyoruz. Sinemayla ilişkinizden biraz bahsedebilir misiniz?

¹ Hafta boyunca Hrant Dink Belgeselleri kapsamında *Kırlangıcın Yuvası* (Bülent Arınlı), *Hrant(Fırat)* (Ali Betil) ve *19 Ocak'tan 19 Ocak'a* (Ümit Kıvanç) belgeselleri gösterildi.

Ümit Kıvanç: Ben fotoğraf çekiyordum çocukluğumdan beri. Sonra bir başka fotoğrafçı arkadaşımın kışkırtmasıyla, “Biz video da çekeriz, montaj da yaparız.” diyerek bu işlere kalkıştık. Bir eğlence olacağını, sadece bir şeylerin yanı sıra yürüyecek bir iş olarak düşünürken yaptığım asli iş haline geldi. Daha sonra hayatımı da tanıttım, reklâm filmleri çekerek, kameramanlık yaparak kazanmaya başladım. Bir yandan da belgeseller yapmaya çalışıyordum. Türkiye’de bizim yaptığımız belgeseller hemen kullanıma girdiği, gösterildiği ve bizim de hayatımızı kazanmamızı sağlayacak bir takım kanallar olmadığı için, başka işlerden para kazanarak bu filmleri yapmaya çalışıyoruz. Hrant (Dink) için yaptığımız film tabii ki bambaşka bir şey. Esas olarak 19 Ocak’ta onun için yapılan anma gecesinde göstermek üzere yaptık bu filmi. Olgusal olarak inanılmaz durum var ortada. Davanın ya da soruşturmanın gidişatını, daha doğrusu gidemeyişini bir şekilde toparlayıp ortaya dökelim ki insanlar duruşma günleri oraya gelsinler, daha kalabalık olalım istedik. Biz bunu düşünürken başka bir fikir daha vardı. Geniş bir kesim Hrant’ı tanıyordu zaten, herkes Hrant’la ilgili birer cümle bir şeyler söylesin diye düşünülmüştü. Sonra, hem bu olayları anlatmamız lazım, hem de kimlerin bu işe destek koyduğunu göstermenin bir manası olur diye düşünerek bu iki fikri birleştirmeye karar verdik. İlk metnin yazılmasından, filmin DVD’sinin ilk kopyasının bir yere gitmesine kadar her şeyiyle altı gün içinde yaptık filmi.

Filmin episodik anlatımı bundan sonra gelişecek olayları da eklemeye uygun görünüyor.

Ümit Kıvanç: Evet, ortaya çıkanın bu olacağı şekillendikten sonra bunu düşündüm ve önerdim de. Bu filmi bitirdiğimiz gün, gazetelerde en az bu kadar skandal boyutunda bir şey daha ortaya çıktı. Filmde bahsedilen fırın, Yasin Hayal’in abisinin fırınıydı ve adamın Hrant öldürüldüğü sırada İstanbul’da olmadığı kabul ediliyordu. Oysa adamın İstanbul’da olduğu ortaya çıktı. Çok basit, bir cep telefonundan anlaşılan bir şey bu; daha önce bakılmamış.

İkinci bir şey daha çıktı sonradan, Yasin Hayal'in eniştesi görüştüğü jandarmaların kod isimlerini biliyor ama gerçek isimlerini bilmiyor. Bunlar kimdir diye soruluyor jandarmaya. Jandarma da, örneğin "113 kodlu adam Ahmet Öztürk'tür, 115 de Mehmet Yılmaz'dır" diyor. Adamla yüzleştirdiklerinde "Benim konuştuğum bunlar değil." diyor. Yani, böyle şeyler çıktıkça eklemeyi düşünüyoruz. Tabi ki buna gerek kalmamasını umuyoruz her şeyden önce ama sanıyorum gerek kalacak, öyle gözüküyor.

Film aynı zamanda NTV'nin web sayfasında yayınlanıyor değil mi?

Ümit Kıvanç: Orada var. Bir de benim *Gece Treni*² diye bir web sitem var. Oraya da link koydum. Oradan izlemek daha iyi. NTV'dekinden daha büyük ve görüntüsü biraz daha kaliteli.

Konu çok hassas bir konu, çok kolay farklı yönlere gidebilir ama aynı zamanda da bir sinema eserinden bahsediyoruz. Biraz daha detaylı bir şekilde, nelerden kaçındığınız, neleri yapmamaya çalıştığınız konusunda bilgi alabilir miyiz? Başta tasavvur ettiğiniz şeylerle ortaya çıkan sonuç benziyor mu?

Ali Betil: Ben Hrant Dink'i tanımıyordum, fakat söylemlerini uzaktan da olsa takip edebiliyordum. Onun öldürüldüğü gün haberini aldığım anda "Benim kamerayı alıp oraya gitmem lazım." diye bir tepki doğdu içimde ve gittim. O yürüyüşe katıldıktan sonra, yürüyüş esnasında müthiş bir şey oldu. Daha önce yapmadığım bir şey ve gitmediğim, içinde bulunmadığım bir ortam. Bu beni çok müthiş bir şekilde etkiledi. Filmde de tamamen o anı yaratmaya çalıştım. Bu bir belgesel ama deneysel bir belgesel; Sizi alıp o yürüyüşün içine sokmak için, oradaki bir sahneyi tekrar yaşatmak için yapılmış bir belgesel. Mesela otuz bine yakın polis vardı yürüyüşü takip eden, onları da kullanabilirdim ama kullanmak istemedim. Tamamen yü-

² www.gecetreni.com

rüyüşe, o insanlara odaklanmayı tercih ettim. Elimde yaklaşık üç dört saatlik bir görüntü vardı. 6 dakikalık bu filmi bütün detaylarıyla filmi tamamlamak tam bir ay sürdü.

Sizin bu filmleri yapmanız sayesinde biz Hrant Dink'le bugün tekrar beraber olduk. Bu kadar kişinin gündemine girdi. Biraz önce bahsettiğimiz konu, yani sığağı sığağına harekete geçmek çok önemli böyle konularda.

Ümit Kıvanç: Bence şu da önemli; her insanın ortaya film, yazı gibi şeyler çıkarması gerekmiyor. Hepimizin bir arkadaş çevresi vardır. Orada bir kişinin ara sıra bir konuyu hatırlattığını düşünelim. Yazı olmasın, film olmasın, resim olmasın, İki laf ettiğini düşünün, bence bu yeterince büyük bir şeydir. Vicdanı ayakta tutmaya çalışmaktan daha güzel bir durum mu var?

Filmin gösterim sürecinde neler yaşadınız?

Ali Betil: Hemen bir şey yapmam lazım, hemen etrafa yayılması lazım, hemen insanların bunu görmesi lazım gibi bir reaksiyonla cenaze gününden üç hafta sonra Hisar Kısa Film Festivali'ne bir kopya vermiştim. Şu an film çok ilginç bir noktaya geldi. Kars Film Festivali'nde gösterildi, orada Erivan'dan gelen bir Ermeni grup filmi gördü ve Erivan'da göstermek istediler. Ermenistan'daki ilk Türk Film Festivali'ni düzenleyecekti bu grup, adı South Caucasus Center For Peace (Güney Kafkas Barış Merkezi). Azerbaycan, Ermenistan, Türkiye arasında barış ortamı getirmeye çalışıyorlar. Hrant Dink ile ilgili bu ve buna benzer birkaç filmi, Atilla Durak'ın fotoğraflarını götürüp Türkiye'yi Ermenistan'da tanıtmayı amaçlayan bir gruptu. Buraya gelip, "Filminizi gördük, sizi çağırmak, Ermenistan'ın en büyük eğitim kompleksinde bir gösterim yapmak istiyoruz." Dediler. "Tamam," dedim, "gidelim." Gittik bir baktık ki Ermenistan'ın sınırları Ruslar tarafından kontrol ediliyor. Ruslar da orada anladığımız kadarıyla çok Türk istemiyorlar. Gittiğimizde seçim dönemi idi. Seçim döneminde de Türkiye sınırının açılmasıyla ilgili tartışmalar oluyordu. Bize havaalanından geçiş vermediler. Orada on üç saat tuttular. Sonuçta Ermenistan'da göste-

rilmek istenmedi, iptal etmek zorunda kaldık. Yine de orada gizli saklı bir şekilde gösterdik filmi. Ermenistan'ın eski, Petrosyan dönemindeki Eğitim Bakanı gördü, bir BBC muhabiri gördü, Ermeni çocuklar, üniversite öğrencileri gördüler, çok etkilendiler. Devlet seviyesinde bir itiş kakış var ama halkın içine indiğiniz zaman Ermeni halkıyla bizim aramızda gerçekten böyle bir sorun yok. Film çok merak ettiler, Türkiye'de Hrant Dink'le ilgili yürüyüşü, Türkleri çok merak ettiklerini söylediler. Öyle ilginç bir şey yaşadık; daha da yaşamaya devam edeceğiz. Şimdi grup tekrar İstanbul'a geliyor; bu filmleri tekrar göstereceğiz.

Sizin öyle bir deneyiminiz oldu mu, film Türkiye'deki gösterim dışında İngilizce altyazıyla yurt dışına gitti mi?

Ümit Kıvanç: Biz filmin İngilizce altyazısını da hemen yaptık. Bir sürü yerden birçok insan istedi ve yolladık. Artık bizim kontrolümüzden çıktı, onun için bilmiyorum. Ama her tarafa gitti, bunu biliyorum. NTV'de en son baktığımda yirmi sekiz bin kişi izlemişti. Bunun yirmi beş bini üç beş gün içinde oldu. Açıkçası, konu bu olduğu için benim filmim olmasına takılmıyorum. Önemli bir şey tabii, insanların bir şekilde girmesi, merak etmesi; bu sevindirici bir şey Türkiye açısından. Biraz da Hrant'ın ve sinemanın gücü. Açıkçası bu ülkede Ermeni meselesinde nasıl düşünürse düşünsün insanlar tabii ki haklı bir suçluluk duyuyorlar ve duymalıdır. Bu ciddi bir vicdan sorunu. Bu devirde, bu saatten sonra şu adamı da öldürttük ya... Bunun daha değişik bir duygu yarattığını sanıyorum. Yoksa sadece film çok güzeldi de izlediler değil.

Gerçi olayların seyri belli ama yine de filmi yaparken kaçındığınız şeyler oldu mu?

Ümit Kıvanç: Elbette kaçındığım şeyler var. Aslında bu bence doğru bir soru. Özellikle bu tip filmler yaparken öncelikle dikkate alınması gereken iki şey olduğuna inanıyorum. Birincisi hamaset yapmamak. Türkiye'de bizim âdetimiz budur; hele öldürülmüş birinin arkasından bir film yapıyorsa, artık o insanı tanıyamazsınız bile. Oysa insanın gerçek değeri neyse ona sadık kalmak lazım. İkinci-

cisi o malum görüntüler. Aslında işin en zor tarafı buydu, onların hepsini bir daha izlemek zorunda kaldım ve tabii televizyon kurgusuyla da değil. Elimize televizyonlardan görüntüler geldi filmi yaparken. Bir tanesinde, daha Hrant Dink yeni vurulmuş, üstü örtülmemiş durumda; kamerası oraya koymuş ve otuz kırk dakika çekmiş o andan itibaren. Öyle görüntülerle bir film daha çarpıcı hale getirilebilir tabii ki. Ancak, eğer çok özel bir önemi yoksa örneğin olayı kriminoloji açısından inceleyen, cinayet nasıl işlendiğini anlatan bir film yapmıyorsanız, o tip görüntülerin kullanılmasının doğru olmadığını düşünüyorum. Film yapan insanın, fazladan bir güç temin etmek üzere, haksız bir araca başvurması gibi geliyor bu bana. Yakınlarının perişan, ağlarken görüntüleri de öyle.

Mesela bir görüntüde Hrant'ın kızı geliyor oraya, durumun tam farkında değil. Kız görmesin diye biri onun önüne geçmeye çalışıyor ama o sırada görüyor babasını. Biz kızın babasını o halde görüşünü izliyoruz. Ben bunu hayatta kullanmam, çünkü bu müstehcenlik olur diye düşünüyorum. İnsanların o hallerini göstermeye hakkımız yok, çünkü o insan da o filmi izleyecek. Sizi çok üzen bir şeyi tekrar gördüğünüzde yine üzülürsünüz ama o ilk üzüldüğünüzdeki kendi halinizi görmek kadar yıkıcı bir şey yoktur. Onun için, yakınları ölmüş birinin cenazede ağlarken gösterilmesi ayıp, zararlı bir şey diye düşünüyorum.

Esas olarak böyle bir filmde bunlardan kaçınmak, çok net olmak gerekiyordu. Çünkü bir takım olguları insanlara sunmak istiyorsunuz. Soruşturma gibi konular da karışık konulardır. Şu olmuş, bu olmuş, o onu demiş, öbürü bunu demiş... İnsanların ne olup bittiğini anlayabilmesi için bunları sizin söylemeniz gerekir.

Belgeseldeki olay örgüsü televizyonlarda izlediğimiz haberlerden çok daha net anlaşılıyor.

Ümit Kıvanç: Evet, televizyonlarda garip bir bombalama durumu var. Alttan bir bant geçiyor, o sırada bir şey yanıp sönüyor, bunların arasında anlatılıyor olay. Televizyondan bilgi edinmek çok zor bir şey. Mesela şöyle bir deney yapın. Bazen bir olay olur, herkes birden olay yerine

koşar ve oradan ilk bir yayın başlar. Henüz söylenebilecek çok laf yoktur, bir kurgu da yapılamamıştır, kameralar sağı solu çeker. Dikkat edin, o zaman daha çok şey görürsünüz. Yani iş televizyon kurgusuna girdiği anda zaten başka bir şey oluyor, televizyon programı oluyor hayat.

Şunu da eklemek istiyorum; sizin yaptığınız işin en önemli tarafı dava sürecini takip etmek. Filmin bir işlevi de harekete geçmekte zorlanan insanlara olanları hatırlatmak ve olayın devamını sağlamak oluyor. Dolayısıyla bilen kişilerin de izlemesinde fayda var.

Ümit Kıvanç: Duruşmanın kapısında on bin kişi olsak o mahkeme başka türlü yürür tabii ki. Çünkü bütün olay ayak sürümeye dayanıyor. En son duruşmanın kapısında herhalde beş yüz, yedi yüz arası insan vardı. Orada ciddi bir kalabalık olsa, başka türlü bir şey olur.

Belgeselcinin sorumluluğu konusuna geliyoruz. Belgeselde canlı olarak, insanların iznini almadan bir çekim yapıyorsunuz. Dolayısıyla çok daha dikkatli olmak, etik normlara mutlaka uymak lazım. Sizin de televizyonlardan alıp kullandığınız bir sürü görüntü var ama yürüyüşte olan insanların izni yok. Bu tartışma hakkında fikirlerinizi öğrenebilir miyiz?

Ümit Kıvanç: Bu elbette çok geniş bir tartışma. Üstelik de benim bu filmim iyi bir örnek değil bu tartışma için, çünkü burada herkes her şeyi biliyor. Zaten belli bir amaçla bir araya gelmiş, dolayısıyla bu sorun daha az. Ama normalde yaptığımız belgesellerde elbette bu çok önemli bir konu. Aslında bu ne kadar belgesele özel bir konudur, ondan da şüpheliyim. Bu konular, insanların başkalarını dikkate alma oranı düştüğü için bu kadar aciliyet kazanıyor. Yoksa herkesin başkasının hayatına asgari bir saygısı olsa, zaten bu belgeselde de olur ve büyük bir mesele çıkmaz. Fakat herkes başkaları yokmuş gibi yaşamak istiyor, dünyanın gittiği yönden ötürü de bizler için olay zorlaşıyor.

Türk sinemasına baktığımızda, bazıları daha profesyonel, bazıları daha amatör çeşitli belgeseller yapıldığını

görüyoruz ama politik olaylar üzerine kurmaca film neredeyse yok denecek kadar az, yapılanlar da çok iyi şeyler değil. Bunu neye bağlıyorsunuz?

Ümit Kıvanç: Bunun öncelikle bizim kurmacaya taş çıkartacak bir politik hayatımızın olmasıyla alakası var. Örneğin Almanlara çok üzülüyorum ben; düşünsenize, renksiz bir hayatları var bu açıdan bakıldığında. Dahası, şunu da kabul etmemiz lazım; bu ülkede sahici bir fikir özgürlüğü olana kadar biz belli kalitenin üstünde hiçbir şey yapamayız, çünkü kafalarımız ona müsait değil. İyi animasyon da yapamayız, iyi resim de yapamayız. Tabii ki koskoca 70 milyonluk bir ülkede birileri bu sınırları parçalayıp kaliteli işler yapacaklardır istisna olarak. Ama üniversitedeki bilim özgürlüğü ne kadarsa, bu da o kadar. Hangi taraftan bakarsanız bakın bu ülkenin doğusunda, güneydoğusunda bir mesele var. Birileri dağlara çıkmış; askerler orada. Genelde yirmili yaşlarda birçok insan ölüyor senelerdir. Otuz bin kişi ölmüş. Doğru dürüst, kaliteli, evrensel standartlarda kaç film ya da roman var bu konuda? Saksak sayarız şimdi; üç tane, beş tane. İstanbul diye bir şehirde yaşıyoruz; bir âlem İstanbul. Normal olarak İstanbul gibi bir şehirde günde üç tane film, beş tane roman çıkması gerekiyor. Neden yapamıyoruz? Bence bizim doğuştan öğrendiğimiz bir şey var: sınır. Sağa baktın toslarsın, sola baktın toslarsın. Biz kısıtlı insanlarız, bunu kabul etmemiz lazım.

Bu tip şeyler için cesaret de gerekiyor, sizin gibi cesaretli insan sayısı da biraz az. Çünkü sonuçta resmi görüşe ters bir şey yapıyorsunuz. Bu da biraz deşifre olmayı gerektiren bir şey.

Benim artık deşifre olmak gibi bir sorunum olamaz. Cesaret sayılmaz benimki yani.

Dinleyici Soruları

Görüntüleri kurguda kullanıp kullanmama konusu ile ilgili bir soru sormak istiyorum. Biz de belgesel formunda bir eylem düşünerek, okulda güney meydana

Türkiye’de süren iç savaşı sembolize edecek bir mezarlık kurmuştuk. Mezarlığın yanında bir savaş çadırı kurduk, bu çadırının içinde de, işkence sembolleriyle donatılmış bir karakol, dağılmış bir ev, harabeye dönmüş bir şehir merkezi oluşturduk. Bunun için görsel malzeme kullanmanın etkili olabileceğini düşündük, fotoğraf ve müzikle bir kurgu yapmaya çalıştık. Ancak bahsettiğiniz gibi bir sıkıntı doğdu. Öyle fotoğraflar vardı ki görmeyi bile içimiz kaldırmadı ama bir taraftan da bunlar olmuş. Onları kullanamadık. Neye ne kadar müdahale edebiliriz?

Ümit Kıvanç: Bu zor bir konu. Her durumda, o duruma göre karar vermek lazım. Önemli olan bu kaygıyı taşımak. Ben film yapıyorum ya da sergi yapıyorum diye aklınıza ne eserse uluorta oraya koyamazsınız. İnsanın edebini takınmak gibi bir kaygısı olursa zaten büyük ihtimalle doğru yol bulunur.

Geçtiğimiz günlerde Genco Erkal’ın yazıp yönettiği ve Fazıl Say’ın müzikleriyle katkıda bulunduğu tiyatro oyunu *Sivas 93*’ü izledim. Oyun çok sade ve duruydu, sadece olaylar anlatılıyordu. Zaten olayların kendisi bazı şeyleri hissetmenizi sağlıyor. Çok fazla süslü cümleler, fazla ayrıntı gerekmiyor bazı şeyleri hissetmek için. O anlamda yaklaşımınızın doğru olduğuna inanıyorum. Peki, sizce bu yaşananların daha farklı bir şekilde ifade edilmesi mümkün olur mu, tiyatrodaki acaba bu ifade edilebilir mi? Nasıl olur veya bunun kurgusu nasıl işlenebilir?

Ümit Kıvanç: Tabii tiyatro konusunu tiyatroculara sormak lazım. Fakat şöyle düşünebiliriz; “Otuz iki tane insan yanarak öldü” gibi bir cümleden daha fazla bir şey söyleyebilecek bir sanat eseri olabilir mi? Bence olamaz. Böyle bir noktada bizim sinemacı, sanatçı olarak haddimizi bilmemiz gerekir. Böyle bir cümle varken, daha ne diyeceksin? Onun için sanatçı ancak başkasının ilk anda bunu duyduğunda düşünmeyeceği hissetmeyeceği bir şeyleri bulup çıkarıp önümüze getirebilir. Hrant’ta da olanlar tabii öyle ya da böyle ifade edilebilir. Muhakkak biri çıkıp çok güzel bir oyun yaza-

bilir. Fakat bazı olayların ağırlığının altında kalıyoruz. Olayın kendisinden ancak bahsedebiliyoruz.

Ben filminizi izlerken şunu düşündüm; evet, dediğiniz gibi kurgusu çok yalın, duru, bütün o olayın nasıl geliştiğini ve yargılama sürecinin nasıl işlediğini çok güzel, çok net bir şekilde açıklıyor. Ama biz bunu, belki biraz azı biraz fazlasıyla zaten biliyoruz. Bunu olabildiğince fazla insanın, olan bitenin farkında olmayan insanların izlemesi lazım. Bu ülkede topluma ulaşmanın en kolay yolu medya ve söz konusu olan bir metin değil; net, kısa, herkesin rahatsız olmadan biraz dikkatini vererek izleyebileceği bir film. Bunu televizyon kanalları aracılığıyla veya başka bir şekilde halka ulaştırmaya çalıştınız mı? Daha fazla insana ulaştırabilmek için ne yapabilirsiniz?

Ümit Kıvanç: Film biter bitmez, daha o sabah bütün televizyonlara gitmişti. Bazıları da gösterdiler zaten. 19 Ocak'tan birkaç hafta sonra Veli Küçük'lerin tutuklanması ile ilgili haberleri takip etmek için televizyon izlerken bizim film başladı, Sky Turk'teydi galiba. Sonra sanıyorum Kanal 24 gösterdi; bir başka kanal da belgeselden parçalar yayımladı. Ama ATV, Kanal D, Show TV değil tabii. Yolluyoruz oralara, oralarda da bir takım iyi insanlar var, yok değil. Onlar da alıyorlar, bir şekilde gösterime sokmaya çalışıyorlar ama olmuyor. Çünkü oraların başındaki insanlar böyle insanlar. Özellikle görmesi gerekenler kimler dersenez, bence Başbakan, İçişleri Bakanı gibi insanlar. Bazıları görmüş olabilir, çünkü o kesimden de bir takım iyi insanlar var ve onlara iletildi. Ayrıca görevlilerin önlerine raporlar da geliyor, zaten biliyorlar. Gazetelerde görmüşsünüzdür, Trabzon Emniyeti'nin, Jandarma'nın görevini yapmadığı iddiaları olduğu için müfettişler görevlendirildi ve bir soruşturma yapıldı. Sonra İçişleri Bakanı emir verdi, o müfettişlerin soruşturmasını soruşturmak üzere yeni müfettişler görevlendirildi.

Hrant Dink'in görüşlerini çoğu kişi uzaktan yakından biliyordu. Davalarıyla birlikte ise medyadan herkes duymaya başladı. Ben medyanın tavrını o zamanlardan

beri çok yanlış buluyorum. Belgeselleri ise, etki gücü onun kadar olmasa da medyaya alternatif olma açısından çok önemli görüyorum. Siz belgeselinizi çekerken medyaya alternatif olma amacınız var mıydı?

Ümit Kıvanç: Medyaya alternatif olacağım diyerek olunmuyor. Yirmi dört saat yayın yapıyorlar orada ve bizim o güçle başa çıkabilmemiz mümkün değil. Şöyle düşünüyorum; biz bunu yaptık mı, yaptık. Artık yok edilebilir mi dünya üstünden, edilemez. Birileri yapacak; birileri onu yaymaya çalışacak; sen burada seyredeceksin, gidince belki evde birilerine anlatacaksın. Belgeselciler olarak, bizim medya gibi bir gücümüz yok. Ama bizim bir şey yapmamız gerekiyor.

Ali Betil: Hiçbir şey yapmamak galiba en kötüsü. Geçen gün biri “Bu olayda muhakkak bir tarafa gidiliyor, bir taraf seçilmek zorunda kalınıyor. Hâlbuki daha pasif kalınsa daha iyi olur.” dedi. Ben de, “Siz böyle bir olaya karşı bir tavır almazsanız, içinde bir şey doğmazsa, bunu bir şekilde bir yaratıcılıkla ortaya çıkartmazsanız, o zaman zaten taraf almış oluyorsunuz. O zaman öbür tarafı seçmiş oluyorsunuz.” dedim. İşte o zaman bu normal, yapılabilir bir olay haline geliyor. Oysa taraf olduğunuz zaman ister bir protesto yürüyüşü, ister bir yazı, bir makale, bir araştırma, bir film olsun; bir şey yaptığınız zaman bir şeyler değişmeye başlıyor.

Ümit Kıvanç: Bu anlamda internet iyi bir şey. Tamam, bütün insanlık internete bağlı değil tabii ki. Ancak şunu da biliyoruz ki üç aşağı beş yukarı her ülkede, o ülkede neler olup biteceği hakkında daha etkili olan kesimler internetle bir şekilde ilişkililer. Bir şey yapıp koyuyorsun internete, insanlara ulaşıyor. Geçenlerde bir baktım, herhalde orada da Türkler var, Seyşel Adaları'ndan³ siteme girilmiş. Böyle bir şey olabilir mi? Ben burada bir şey yapıyorum, Şeyşel Adaları'ndan bir insan da girip bakıyor. Bu

³ Seyşel Adaları, Kenya ve Tanzanya'nın doğu, Madagaskar'ın kuzeydoğu açıklarında yer alan adalar topluluğundan oluşan ülkedir.

önemli bir imkân. Ve öyle çok iş internet üzerinden yürümeye başladı ki çok uzun bir süre daha bu imkânı elimizden almaları zor. Onun için de interneti biraz daha sistemli kullanarak orada bir şeyler yapmak mümkün.

Hrant Dink'in dava süreçlerinden başlayarak ortada cinayetın işlenmesi için uygun ortam oluşmuştur demiştiniz. Peki, Hrant Dink ölmeden, medyanın o tavrına karşı bir tavır yeterince alındı mı?

Ümit Kıvanç: Belli bir ortamı yaratmaya ya da bir insanı o şekilde boğmaya karar verilmişse çok fazla önlemiyorsun ki. Tamam, bir şeyler diyorsun, ediyorsun ama orada çok sistemli bir şey yürütüldü. Üstelik 301'den mahkûm olmasına yol açan lafa bakarsanız, adam tersini söylüyor. Bu anlaşılmayacak gibi bir şey de değil ve bu yüzden mahkûm edildi. Medya diyoruz ama esas yargı diye de bir şey var öbür tarafta yahut onu etkileyen birileri var.

Siz herkesi bir yere çağırıyorsunuz ve bir mesajı var belgeselin de. Tanıdık yüzlerin belli olayları net bir şekilde ifade ettiği bir imaj var, bir de ekranın içinde bir ekran görüyoruz. Sürekli bir haber bombardımanı içinde bir dezenformasyon var bu süreçte. Bunu yaparken salt olayları netleştirmek, insanları bir yere çağırmak mı istediniz, yoksa dezenformasyona karşı insanları bir medya etiğine çağırmak gibi bir kaygınız da var mıydı?

Ümit Kıvanç: O zaten fiilen olmuş oluyor. Biz olayları alıp mantıklı ve anlaşılır bir şekilde ardı ardına dizip "İşte, böyle böyle oldu." dediğimiz zaman birilerine de "Siz böyle yapmadınız," demiş oluyoruz, "yapsaydınız, bütün bunlar bu şekilde anlaşılacaktı." Ama şu andaki medyayı etiğe çağırmak gibi beyhude bir şeyle uğraşamayacak kadar yaşlandım ben. Onlar öyle devam etsinler, biz de onları teşhir edelim. Yapabileceğimiz bu, şu anda.

Medyayı etiğe çağırmak konusunda birkaç şey söylemek istiyorum. Olay gününden beri izliyorum; birçok gün, belki iki ay boyunca medya bunu anlattı. Medyayı bu kadar suçlamanın manasını çözemiyorum. Hrant Dink öldükten sonra da "oh, iyi oldu" manasına gele-

cek bir yayın yapılmadı, hep kötü olduğuna dair yayınlar yapıldı.

Ümit Kıvanç: Evet, ama birincisi, medya ölüme giden süreçten dolayı suçlu. İkincisi, şurada bizim konu ettiğimiz olguların her biri normal bir ülkede skandal boyutunda şeyler.

Öyle, ama düşünürsek, dünyanın birçok yerinde bu tür şeyler oluyor. Öldürülmesi çok yanlış bir durum, ama üç ay boyunca ben her gün, televizyonu her açtığımda onu tanımayan bir insan olarak Hrant Dink'i gördüm. O zaman da "Bu ülkenin gündemi sadece Hrant Dink mi?" diye düşündüm.

Ümit Kıvanç: Bu senin görüşün, farklı hisler içinde olabiliriz. Fakat sen de bu olayın vahim olduğunu düşünüyorsun, ben de bunu düşünüyorum. Belki burada bir anlaşmaya varabiliriz.

Üçüncü sayfa olaylarının, acıklı konuşmaların reyting yaptığını bilen basın bunları nasıl her sabah kullanıyorsa; halkımızın sokakta yürüyen, ağlayan insanları, ne için ağladıklarını sorgulamadan, sadece ajitasyondan hoşlandığı için izlediğini bilen medya, bu olayları da öyle kullandı. Basının görevini yerine getirmekle uzaktan yakından alakası olmadığına inanıyorum. O günden itibaren birinin çıkıp da "Bu ülkede faşizm var; bu ülkede çok yanlış giden bir şeyler var; bu ülkeyi yöneten insanlar bunları destekliyorlar; bu olayın arkasında akıl yoksunu iki tane insan değil çok büyük güçler vardır." diyebildiği bir tane program görmedim. Sadece Hrant Dink'in yakınlarının birkaç söylemini gördüm ki onların da sesi mümkün olduğu kadar kısılmaya çalışıldı. Konuşmaları sadece Sky Türk gibi, Kanal Türk gibi diğerlerine göre çok az tercih edilen, zaten bu olayın vehametinin farkında olan insanların izlediği kanallarda yayımlandı. Bu olayın üzerinden bir sene-den fazla zaman geçti ama ben bunu hiçbir şekilde üzerimden atabilmiş değilim. Kendi adıma da, bu ülke adına da çok utanıyorum. Hrant Dink'i hiç tanımıyorum.

dum, yazılarını da, davalarını da bilmiyordum. Bu olaydan dolayı tanıdım. Ama o günden itibaren ailemden çok yakın birini kaybetmişçesine üzülyorum. Çünkü bu bir insanlık ayıbı ve biz hiçbir şeye tepki vermeyen, her şeye göz yuman Türkler olarak bu olaya sebep olanlarız ve hala Türklükle gurur duyup bir de bunun propagandasını yapıp insanlar öldürüyoruz. Moralimi bozuyorum, çünkü ben de bir şey yapmıyorum. Bunun farkındayım ama ben biliyorum ki benim babam zamanında verdiği savaşların sonucunda bir şey elde edemediğini gördüğü için beni bu şekilde yetiştirdi. Hrant Dink öldüğü gün onun ölümünden haberim oldu ve akabinde yürüyüşlere, duruşmalara gitmekten başka bir şey yapamadım. Şimdi çıkıp da birinin gerçekten medyanın görevini yaptığını düşünmesi veya bir insan olarak, birey olarak bu olayın sadece arada aklına gelmesi, sonra da “Ne yapalım, oldu.” deyip geçmesi beni çok yaralıyor. Bu açıdan da sizin gibi gerçekten aktif olarak bir şeyler yapmış olan insanlarla çok gurur duyuyorum. Hiç umudum yok ama umarım sizler ve sizin yetiştirdiğiniz insanlar bu ülkeyi başka bir yere getirirler. Benim elimden gelen sanırım düzgün bireyler yetiştirmek ve etrafımdaki insanları da bu konuda yönlendirmekten maalesef çok uzağa gidemeyecek. Keşke yapabileceğim daha fazla şey olsa.

Ümit Kıvanç: Dediğin de zaten önemli. Ondan çok daha uzağa gitmesi gerekmiyor. Ama bu çocuğa da tüm bu şeyleri yüklemek. Onun söylediğinde bir haklılık var. Diyor ki, “Kardeşim, üç ay devamlı Hrant göstermediler mi, gösterdiler.” Olgu olarak öyle, evet, çok gösterdiler. Onun için bu soruyu sorabilir.

Hrant Dink için bu üç ay boyunca yapıldı ama başka öldürülen insanlar da var. Biz bunların hakkında hiçbir şey yapmadık. Medya diğer katledilen insanlarımız ve diğer olayları düşündüğümüz zaman görevini yapmıştır.

Ümit Kıvanç: Siz şurada yanılıyorsunuz: Mesela Uğur Mumcu, Ahmet Taner Kışlalı öldürüldü; orada da medya benzer şekilde davrandı. Medya her şeyi yapıyor

ama asıl yapması gerekeni yapmıyor. Açın gazete arşivlerini, Uğur Mumcu'nun katilleri kaç kere yakalandı. Hepsi yalan, yanlış. Öyle bir durum ki, üç gün arka arkaya aynı gazeteyi aldığınızda zaten o üç gün arka arkaya yazılan haberler kendi kendini yalanlıyor. Medya kalkıp "Hrant zaten kötü bir adamdı, iyi ki öldürüldü," yazmaz. Öyle çalışmaz bu mekanizma. Mesela Ogün Samast'ın bayraklı fotoğrafını düşünün. Birisi birisini öldürmüş; onu devletin görevlileri yakalıyor; götürüp Türk bayrağının önünde fotoğraf çektiriyor onunla beraber. Dünyada gazeteci dediğin böyle bir olay olduğu andan itibaren bununla uğraşır, bırakmaz. Çünkü bu çok büyük bir skandal. Böyle bir şey parlamentosu olan bir ülkede olamaz.

Birçok olayın birçok ülke tarafından kapatıldığını biliyoruz. Filmleri izleyerek de bunları görüyoruz. Neden kendi ülkemizden utanalım? Her şeyi bilmeden benim kendi ülkemden utanmam çok saçma. Filmlerde gördüklerimden biliyorum, Amerika'da dönen işler izlediğimiz gibiyse, neden ülkemden utanayım?

Ümit Kıvanç: Bir kere ben Türkiye'yi filmlerden izlemiyorum. Elli sene yaşamışım bu ülkede, artık kimseden öğrenmeme gerek yok. Amerika'da neyin ne olduğu da beni hiç ilgilendirmiyor. Ben ülkemde insan gibi yaşamak istiyorum. Amerikalılar da öyle yaşıyorlarsa ne yapayım? Gücüm yeterse onları da kurtarırım. Ben burada insan gibi, onurumla yaşamak istiyorum. Bunun için Amerika'da işlerin nasıl döndüğünü bilmeye ihtiyacım yok, burada nasıl döndüğünü biliyorum. Bu çok onursuz bir durum ve tabii ki utanırım. Göz göre göre devlet görevlileri bir cinayetin içindelerse, ondan sonra gayet pişkin bir şekilde davranmaya devam ediyorlarsa, devlet onlara hiçbir şey yapmıyorsa, bu şu anlama gelir: "Bu insanlar istediği yerde istediği insanı öldürür, onlara hiçbir şey olmaz." Bunun adı da devlet değildir artık. Ben bir çeteye değil, devlete vergi vermek istiyorum vatandaş olarak. Polis gördüğüm zaman huzur duymak istiyorum. Bu çok aşırı bir talep mi?

Değil tabi. Bizim ülkemizde hatalar olabilir ama birçok ülkeyi incelediğimiz zaman bunları kendi ülkemizi

aşağılamak için kullanmamız çok saçma gözüküyor. Düzeltmek yerine aşağılıyoruz.

Ümit Kıvanç: Düzeltmek için önce görmek, adını koymak lazım. Eğer bizim ülke olarak sorunlarımız basit düzeyde olsaydı daha kibar konuşurduk ülkemizle ilgili. Ama bizim sorunlarımız bu düzeyde değil. Biz, öyle sandığımız bir yanılsama içerisinde yaşıyoruz. Yapamaz mıyız bunları? Yaparız, ama önce kabul edeceğimiz durumu. Hiçbir millet öbüründen aşağı ya da üstün değildir, “Bir Türk dünyaya bedel” değildir mesela. Onunla büyümedik mi biz? Bizi hiç mi etkilemedi? Nelerle büyüdüğümüze dair yüzlerce şey sayılabilir. Bir takım konularda zihnimiz açılacak, kendimize dönüp bakacağız kompleks bir şekilde. Kendi sorunlarımız kompleks bir şekilde ele alamıyoruz, böyle bir problemimiz var. Herhangi bir konuyu tartışmaya başladığımız anda otomatikman birimiz vatan haini oluyor. Üniversitelerde son elli sene yapılan araştırmaları, tez konularını alın, sınıflandırın. Bazı konularda yapılan tezlerin hepsinin resmi görüşte olduğunu göreceksin. Nasıl olur da üniversite gibi bir yerde başka bir görüş olamaz? Bir kere bizim içinde yaşadığımız Türkiye’nin sisteminin birçok problemi olduğunu kabul etmemiz lazım, bunların adını koymamız lazım. Adını koyarken biraz acıyor, evet, o zaman kötü laf etmiş oluyoruz ülkemizle ilgili. Ama edeceğiz. Daha sonra çocuklarımız etmesin, torunlarımız etmesin diye biz bugün edeceğiz. Başka yolu yok, bilmiyorum.

Bir de eklemek lazım ki bu ülke çok hafızasız. Burada rahatça belgesel izleyip konuşuyoruz belki ama biz ayrıcalıklı bir yerdeyiz. İnsanların çoğunun bunlardan haberi bile yok. Biz 1970’lerde çok ciddi, çok vahim şeyler yaşadık. Şu anda hiç kimse bunları bilmiyor. Bilenler de sadece “12 Eylül’de darbe olmuş, sonra da kötü şeyler olmuş.” onu biliyor. Peki, neden oldu, oraya biz nasıl geldik? Kendimi de katarak söyleyeyim, büyük şehirde doğmuş, temiz aile çocuğu bir takım Türklerin eline bütün o silahlar nereden geldi? Sonradan dönüp düşündüğün zaman her şey o kadar berrak gözüküyor ki. Bunu bir kere böyle görünce, benzerlerini çok kolay teşhis ediyorsun. “Ben bunu biliyorum, evet, yaşadım.” diyorsun. Fakat şimdi ben nasıl

inandıracağım? O zamanlar bu tip belge çalışmaları, belgesel filmler daha çok yapılmış olsaydı, bunlar daha fazla görülebiliyor, izlenebiliyor olsaydı belki şimdi daha iyi bir durumda olacaktık. Düşünün ki 1970'lerden bahsediyorum, yüzyıl başından değil. Şimdi mesela bir Ermeni konusu ortaya atılıyor, ayaklara kalkıyoruz değil mi? Yetmişlerin ortalarından itibaren bir takım Anadolu şehirlerinde evlerin üzerine çarpı kondu, halkımızın bir kısmı öbür kısmını kesti. Gidin bakın Kayseri'de, Malatya'da, Çorum'da, Kahramanmaraş'ta neler olmuş yetmişlerde, inanmayacaksınız. Yunan askeri bebekleri süngüledi diye hikâyeler anlatılır ya Kurtuluş Savaşı'na dair, onlara benzer şeyler göreceksiniz. İnsan bunu görünce başka türlü düşünüyor tabii.

Bazı şeyleri unutarak bunu söylüyorsunuz. Mesela Ermenistan'ın Karabağ'a girmesi, Amerika'nın Irak'a girmesi, kim ne derse desin bana dokunuyor.

Ali Betil: Ya Türkiye'nin Kuzey Irak'a girmesi?

O, Türkiye'ye yapılan terörist eylemden sonra biz Kuzey Irak'a girdiğimiz zaman bütün dünya bize tepki veriyor. Oysa Ermenistan Karabağ'a ya da Amerika Irak'a girdiği zaman çok büyük bir tepkiyle karşılaşmıyor. Niye?

Ali Betil: Irak'a girdiği için çok büyük bir tepkiyle karşılaşmadı mı Amerika? Amerika'da Michael Moore diye bir adam çıkıp Amerika'nın bütün rezilliklerini ortaya döken bir film yapmıyor mu? Bu film Amerikan sinemalarında gösterilip yüz milyon dolar hâsılat toplamıyor mu? Bu oluyorsa demek ki orada özgür bir irade de var.

Ümit Kıvanç: Biz dediğin özne kim? Böyle bir özne yok benim. Böyle bir "biz" yok. Veli Küçük'le ben niye "biz" oluyorum? Sizinle olabilirim de, onunla niye olsun? Devlet benim arkadaşlarımı öldürmek üzere çeteler kurmuşsa niye benim devletim olsun? Benim devletim olursa tabii ki sahip çıkarım. En büyük hayalim, ölmeden bir dünya kupasına gidip tribünde o bayrağı sallayabilmek. Ama sallayamam çünkü benim değil. Adam alıyor onu

elimden benim. O herifin fotoğrafını çekiyor onun önüne koyup. Yahut saçma sapan bir şekilde bütün Bodrum yarımadasını, İstanbul'un her tarafını demir direklerle, dev bayraklarla donatıyor. Allah aşkına, biz işgal mi ettik burayı? Burası bizim memleketimiz. Niye tepeme o bayrağı dikiyor? Biz çok garip bir ruh haliyle yaşıyoruz, bir kere bunu kabul edelim. Bir insan bir memleketi kaç kere fethedebilir? Niye kendimize karşı her tarafa bayrak asıyoruz, böyle bir şey olabilir mi? Onun özel zamanlarda ortaya çıkaracağımız kıymetli bir şey olması lazım.

Yamaç Okur: Tabii böyle bir konuyu sinema üzerinden konuşmak çok kolay değil, dolayısıyla ister istemez konunun biraz dışına çıktık ancak bunları da tartışmanın önemli olduğunu düşünüyorum. Bitirmeden önce eklemek istediğiniz bir şey var mı?

Ümit Kıvanç: Bu filmde yer alan insanlara bir gönül borcum olduğunu tekrarlamak istiyorum. Konuştuğumuz bütün herkes, metni bile okumadan bu filme katılmak istedi. Bunu siz de bilin istedim. Çok canı gönülden bir çalışma oldu. Sonrasında da birçok insan "Biz niye yokuz." diye bana sitem etti.

Ümit Kıvanç Kimdir?

Bir yandan müzisyenlik yapan Kıvanç, yazar ve gazeteci olarak Altın Kitaplar Yayınevi, Milliyet Yazı İşleri ve Cumhuriyet Haber Merkezi, Birikim ve Yeni Gündem dergileri başlıcaları olmak üzere çeşitli basın yayın organlarında görev aldı. 1989 yılından itibaren edebiyat çalışmaları yayımlanmaya başladı. 2002 yılında Bitti Derken Başladı, 2003 yılında Kızlar ve Kökler adlı belgeselleri çekti. Bunların dışında İletişim Yayınları için kitap kapağı tasarımı, fotoğraf ve tasarım işleri hazırladı. Ümit Kıvanç halen Taraf gazetesine yazıyor ve yönetmenlik yapıyor.

Başlıca Filmleri

- Şarkılarla Geçtim Aranızdan: Kazım İçin Bir Film (2008)
- 19 Ocak'tan 19 Ocak'a (2008)
- Nazê (2006)
- Daha Küçüktü Berhew (2004)
- Araya Giren (2004)
- Kızlar ve Kökler (2003)
- Bitti Derken Başladı (2003)
- Filistin: Ocak 2003 (2003)
- Böcük (2002)
- Büyük Firar (2000)
- İfadeler (2000)
- Dört Element (1998)
- Bir Dakika Karanlık (1997)

Ali Betil Kimdir?

1982'de İstanbul'da doğdu. Boston Üniversitesi Tarih bölümünü bitirdi. 2006 yılında *Magik Sunrise* ve *The Madness of The Day*'i çekti. 2007 yılında belgesel filmi *Hrant (Firat)*, 2008 yılında Hisar Kısa Film Festivali çerçevesinde izleyiciyle buluştu.